

Üçüncü sene

On üçüncü sayı

DARÜLFÜNUN
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimaî, dinî, felsefî

İkinci Teşrin — 1929

Istanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1929

İslamda felsefe ceryanları

2

Kelenbevi haşiyelerile İslam felsefe ve kelamına çok hizmet etmiş, Burhan namile münekkah bir mantık yazmış idi; ondan sonra kelenler eserlerini ellerinde tutmuşlarıdi.

Yeni felsefenin memleketimize duhuli ile müteehhirin ilmi kelamı munkarız oldu. Artık yeni bir tarzda istidlâlda bulunmak iktiza ediyordu, zaten kelimcılar müdafaa hususunda ilmi ve felsefi kaideleri kullanırlar idi. İşte asıl felsefe olan mabadettabia ile yürümek, felâsifenin fikir ve tenkitlerini nazarı itibara almak, - bütün ilimlere hakim olan "methodologie-menahiç", kavaidine tatbik üzere ilk evvel acizleri tarafından yeni bir ilmi kelâm yazılmıştır. Fakat bu tarz henüz inkişaf etmemiştir.

3 — - Felsefe devresi - felsefe beş devreye ayrılır:

a — Felsefi hareket devresidir ki birinci asrı hicrînin nihayetlerine doğru İslâm arasında felsefi bir hareket başladı, İslâm içinde felsefi bir zihin uyandı, mücerret mefhumlar hakkında müstakil fikirler ortaya sürüldü; ilk defa Basrada Mabadülcühenî «ان الامراف» [1], diyerek kaderi, ilmi ezelfi ilâhî ve takdiri bârıyı inkâr etti. Kader meselesi felsefi bir mevzu idi. Mabet bu re'yi Esvarî denilen Ebu Yunusi Sensuyeden almış idi. sonra Geylânî dimişki Şamda MabetiCühenînin ardından gitti; Basrada, Şamda kaderîler artmağa başladı. Kaderîlerde Mecus mezhebinin te'siri varidi, böylece, henüz felsefi eserler arapçaya geçmeden evvel, feylesoflar zuhur etmeden evvel, ilk defa olarak mutezile bir hayatı felsefiye temerküz ettirmişler, müstakil bir iradei beşer taraftarı olmuşlar idi. İkinci asrın başında Emevî hükümdarı Mervanın üstazı Cadibni Dirhem Şamda Hişam zamanında sıfatı ilâhiyeyi inkâr etti. Ca't halkın gürültüsü üzerine Kûfeye kaçtı, ilk önce felsefi bir zihin ile orijinal bir fikir saçan Ca't idi, Sabie feylesoflarından müteessir idi, Eban bini Sem'an namında bir yahudî den de ahzetmiş idi, Ca'tten sonra bu mezhebi izhar eden Cehmibni Safvan idi.

Ca't ve Cehmiden sonra felsefi fikirler intişara başladı, fakat felsefi zihniyetin, fikrî hareketin inkişafı terceme devrine kaldı. Felsefi zihniyet

[1] İş sonradandır, evvelce olan bir ilimden neşet etmemiştir; bahtiyarlar ile bahtsızların işi yeniden olur.

ile ortaya atılanların müteessir oldukları Mecus, Sabie, mezheplerinin hülâsei fikirleri şöyle idi:

Mecus iki asıl, müdebbir isbat ederdi:Yezdan, Ehrimen; nur,zulmet. Bu iki asıl mevcudatın mebdei idi . İranda yaşamış olan Mezdekiler[1] Mecus şubesinden idi. Mecuş nurlora, ateşlere ve sulara tazim ederlerdi; [2] nur hayır mebdei, zulmet şer mebdei idi.Bu akideden möteessir olanlar hayır ile şerri bir allaha isnat edemiyorlardı, kaderfler hem takdirin, hem emrin bir Allahta içtimamı kabul etmiyorlar, mes'uliyeti nazarı itibara alarak takdiri inkâr ediyorlar idi. Bundan başka şerri de Cenabı Hakka izafe edemiyorlar idi . Böylece insanın efali başı başına insandan sadir oluyoridi.

Sabie mezhebinin merkezi Harran idi. Harran sabiesi mebadî halitası idi; Babil ve Geldanî putperestliği bakiyesi idi. Eakat bu putperestlik İskenderiyedeki Nev Eflâtunî mezhebi veya İrfanilik [3] den alınmış nazariyeler ile ilâ edilmiş idi. Sabieye göre Cenabı Hak zati baht idi, vasıftan halî idi, sıfatları da yok, fiilleri de yok idi, bilinemez idi. Bunlarda mecusta olduğu gibi nur ve zulmet asılları da var idi, ruhanî mevcutlar nurun suretleri, cismanî suretler zulmetin suretleri idi, yıldızlar ruhanîlerin heykeli olmakla yıldızların ruhlarına tazim ederlerdi. Mecusta ateş ibadet kiblesi olduğu gibi Sabiede yıldızlar ibadet kiblesi idi, Mecustan ateşe tapanlar çıktığı gibi Sabieden de yıldızlara tapanlar çıkmıştır. Yâhut sabiece yıldızlar bu alemler tedbir eder idi, müdebbirat idi, heykeller ruhanîlerin bedeni hökmünde idi. Allah, Rabbülerbab heykeller rab ve peder idi.

Sabie Zühal, Müşteri, Mirrih, Cüneş, Zühre, Utarıt, Ay gibi ülvî heykelere ibadet ederler idi. Nücüm, kehanet, tılsım [4] gibi garip fenler mezheplerinin neticesi idi. Sabie Harranda şekli hendesî üzere heykeller yapmışlar; yıldızlardan sonra putlara tapmışlar idi . Rum Sabiesinin ilticagâhı seyyare yıldızlar, Hint sabiesiün ilticagâhı sabit yıldızlar idi.

Bunlar, Azimun, Hermes atlı iki mısırlı peygamber tanurlardı. Bütün telekkilerini bu iki büyük peygamberden naklettiklerini idda ederler,

1. Mezdekiler kommunist idiler.

[2] "Nur. nur hakkı için., tabiri mecus yemini idi.

3) Hristiyan akaidi ile Yunan felsefesini, hususa Eflâtun ve nev Eflâtunî nazariyelerini toplayup felsefi nazariyeleri hristiyan akidelerine yarar bir hale getirmek mesleği dir. İrfanilere göre vasıftan hariç olan ehat (Allah) tan sudur tarikiyle bu bulunduğumuz alem meydana gelmiştir, ilk önce karışmalardan beri olan ruhlar, sonra şer mebdei olan madde zuhur etmiştir.

4 — Nücüm yıldızların vaziyetleri ile yerdeki hadiselerle istidlâl etmeği, Kehanet insandaki ruhlar ile mucerret olan ruhlar arasındaki münasebetleri göstermeği, Tılsım yıldızların ruhanilerinden istiane ile yıldızların vaziyetlerinin yer yüzündeki te'sirini pildirmeği öğreten fenlerdir

Ruhanîler hakkında pek ziyade taassüp gösterirler idi. [1], Sabie kral-
larına „Nümrut„ denir idi. Sabie mezhebinin hem kelâmda hem felsefede
tesiri olmuş idi.

Cadibni dirhem memleketi olan Harranda o zamana nisbetle fikir
itibariyle terakki eden Sabienin „Zati baht ” esasından müteesir olarak
Allahın sıfatlarını inkâr etmiş, „İbrahim halilullah, Musa kelimullah ola-
maz, Allah arş üzere buluuamaz” demiş idi. Cehim de bu vadide yü-
rüyerek „Kadir ” isminden mada bütün isim ve sıfatları inkâr ediyor,
Kaderîlere muhalif olarak cebri kabul ettiğinden naşi insanda ne fiil,
ne kudret kabul etmiyordü. Ca't. ” Kur'an mahlkur, Allahtan ayıdır ”
sözünü de ortaya koydu, Allahın görülmesini büsbütün inkâr etti.
Cehim tamamiyle bu itikadı neşre başladı;artık kur'anın zahîrî manaları,
te'vîl olundu. Cisimlerin ve arazların hadis, sonradan olmaları ile bu
alemin sonradan olması vacibi isbat için bir esas oldu. Tercemelerin
zuhurundan sonra cehmi ilk takip eden Bişri Merisî idi .

b,— Terceme devri—Felsefe ve feseferî kelâmîye medreseleri felse-
fî eserlerin tercemesinden sonra başlamıştır . İlk devirlerde tıp , nü-
cum, fizik felsefeye pek sıkı bir surette bağlı idi. Daha birinci asırda
emevîler zamanında terceme başlamış idi.

Mervanîlerin hekimi Halidibni yezit bini Muaviye (85) İskenderiye-
deki Yunan feylesoflarından bir cemaati getirterek yunan ve kıbt dil-
lerinden bir takım eserler terceme ettirmiş idi ki aralarında Maryanos
da vardı. En evvel terceme olunan ilmi kimya idi. Halidibni Yezit Nü-
cum ilmîne heveskâr idi, bu bapta çok Para sarfetmişti, Nücuma dair
eser terceme ettirmeside muhtemeldir. Bundan sonra terceme olunan
tıp ilmi idi. Mervan bini Hakem zamanında Basra Süryanîlerinden olup
diğer Süryanîlere muhalif olarak Yahudî mezhebinde bulunan tabip
Masecuya Süryanî dilinde yazılmış olan rahip ve tabip Ehronun tıbbâ
dair eserini arapçeye terceme etti. Bu terceme bir Künnaş idi [2] .
Eski künnaşların en iyilerinden idi, Haccaç zamanında Farisîden ter-
cemeler vaki oldu : Mütercimi Salihi bini Aptürrahman idi. İlk asırda
ve emevîler zamanındaki tercemeler resmî değil idi, resmî tercemeler
ikinci asırda abbasîlerden Ebu Caferilmansur zamanında (136-158) baş-
ladı. Abbasîlerin fatıhasını Elmansur gösferenler pek haklı idiler.

[1] — kur'anda zikrolunan Sabie paşkadır”Tevratın nüzulunden evvel Hazretü İbrahime tabi
olan muvahhitlerdir .

[2] Künnaş Süryanî dilinde kavait ve fevait mecmuası demek idi, arapçada mukabili (Hâ-
vi) dir, Süryanî mütercimleri bu kelimeyi aynıyle kullanmışlardır Ehronun Künnaşı otuz makale
üzere idi, mütercim Masecuye iki mekale daha katmışıdı. Ömeribni Abdül'Aziz (101) bu kitabı
Şam Kütüphanesinde buldu, istihare ettikten sonra çıkardı, halkın eline verdi .

Terceme her ilme ait idi, yoksa bir ilme münhasır değil idi, ilk zamanlar Süryanî ve İranî dillerinden vaki olan terceme faaliyeti yunanî, hindî ibrânî ve geldanî, dillerine de teşmil edildi, gelişi güzel yunanîlerden, İbranîlerden, Süryanîlerden, İranîlerden, Hintlilerden, geldanîlerden muhtelif ulûm, felsefe ve mezahip arapçeye naklölünüyor idi. Batamiyosun “macastı” si, kelile ve Dimne, Sindi Hint, İklidesin “Elerkân”ı. Aristo mantığının muhtelif kitapları tercemeye başlandı. Mecus mezhebi şubelerinden Manevîler, Deysanîler, Merkunîlere ait eserler de İbnilmükaffa vesaire vasıtasıyla Farsî dilinden arapçaya naklolundu [1]. Bunların eserleri münteşir olmuş, halk arasında reyleri ve fikirleri şuyu bulmuş idi, Elmehdi Cedelcîlere “mütekellimlere,” bunları ret hakkında eserler yazılmasını emreylemiş idi. İbnil Mukaffa’ (144) Elmansur için Aristonun Organunundan Elmekulât, El’ibare, Elkıyas kitaplarını terceme etti. Elrerkân veya El’uşul veya “el’üstükussat” hem hendese, hem nazariyei adat kitabı idi. Haccaci bini Matar (185) tarihinde Harunürreşit için, daha sonra oğlu Elme’mun için terceme etti. birine “Harunî”diğereine “Me’munî” denir idi? Me’munî olan nusha itimada lâyük idi, İklides hendesenin Aristosu idi, İklidesin başka eserleri de terceme olunda, (156) tarihinde bir Hintli “sindi hint” [2] atlı hesap ve nücumi hindîye dair bir eser getirdi. Elmansur bunun Arapçeye tercemesile yıldızların hareketleri hakkında Arapların bir esas edinmeleri hususunda ondan bir de kitap te’lif olunmasını emretti.

Bu işe Mehmedi bni İbrahimil fezarî memur edildi, müneccimler arasında “Essindil hindil kebir,” namı ile maruf olan eser meydana geldi. Elme’mun zamanında Mehmedi hâreznî Sindi Hindi kebirî Elme’mun için ihtisar etti “Zicilhâreznî,” diye meşhur zici te’lif etti. Bu zic [3] amel olundu. Kelile ve Dimne hint feylesofu Bidya tarafından hayvanat ağzından Sanskrit diline yazılmış ahlâk kitabı idi.

Nuşirvan zamanında farsî, pehlevî diline terceme edilmiş idi, İbnilmukaffa’ elmansur için kelile ve dimneyi pehlevî lisanından terceme etti. Türkçe hümayunname Envari Süheylînin, Envari Süheylî de kelile ve dimnenin tercemesidir. Macastı, hey’t ve müneccimlik için en büyük bir düstür idi.

[1] Manevîler mecus mezhebi ile hristiyanlık mezhebini te’lif eden mezheptir, dört tabiatın ezeli olduğuna kâildirler. Deysanîler hayvan buğazlamadan sakınırlar, Merkunîler nur ve zulmet aştından başka her ikisi arasında bir muaddil, his ve idrak sahibi bir insan kabul ederler. Deysanîler iki asıl kabul edenlerin mütekâmil bir şekildir, Hint dinlerinden müteessirdir.

2) Hiüt lisanında ebedi bir müddet, felek mebadisi demektir

[3] Zic öyle bir kitaptır ki orada yıldızların, bahusus yedi seyyarenin seyri hareketleri arassut edilerek hesapları birer kaidei umumiye şekline ifrağ ve tahrir olunur.

Batlamyos, zamanına kadar hey't alimlerinin meydana getirdikleri keşfiyatı, icra ettikleri rasadatı bir kitapta toplamış, bir mes'le suretinde tertip etmiş idi, En evvel tercemesine ve tefsirine ihtimam eden Harürreşit zamanında bermekî veziri idi, bunun muhtelif nushaları varidi. Meşhur olanı İshak bini Huiynin nekl, Sabit bini Kurrenin islâh ettiği nushadır.

Elmansur zamanında tıp da terceme olundu, en evvel yunan lisanından arap diline terceme eden Cendisabur [1] baş tabibi Süryanî hıristiyanlarından Corcis idi. Harunerreşit zamanında (170-193) zihinlere küşeyiş geldi, bağdada Süryanîlerden, İranîlerden, Hintlilerden akın akın alimler, tabipler geliyorlar, arapçayı öğreniyorlar idi. Harunerreşit Ankara ve Amurıyya ve sair Rum diyarında bulduğu eski tıp kitaplarının tercemesine Süryanîlerden Yuhannebni Masuyeyi me'mur ve terceme emini tayin etmişti. Elme'mun zamanına gelinceye kadar (198 - 218) felsefeye ihtimam olunmıyordu. Naklolunan ilimler nücum, hendese, tıp ilimlerine ait idi; Aristonun üç kitabı ile İşaguciden başka mantığa dair bir eser terceme olunmadığı gibi mabadettabia ve tabiiyyata ait hiç bir eser naklolunmadı. Elme'mun evvel emirde mantık ve felsefe ilimlerinin tercemelerini emretti; sonraları tercemenin şumulû arttı, Elme'mun rum kralı ile bu hususta mektuplaştı. Rum diyarında bulunan eski kitaplardan ihtiyar ettiği kitapların gönderilmesini istedi, kral iptidadan imtinâ etmiş isede bilâhare muvafakat etti. Elme'mun bu husus için bir takım zevatı gönderdiği Haccaci bini Matar, İbni Batirik, Hüneyn bini İsmak, Musa oğulları gönderilenler arasında idi. bu zevat hendese, felsefe, musiki, hisap, tıbbâna ait nadir eserleri alup getirmişleridi; Kıbrıs adasındaki felsefe kitaplarını en evvel çıkaran Elme'mun idi. Elme'mun terceme işini tamamladı, (217) tarihlerine doğru sarayda „Darülhikme” nami altında resmî bir terceme dairesi açtı, burası akademi idi, burada eserler tetkik olunarak arapçeye terceme olunuyor idi. Darülhikme reisi Huneynbini İsmak idi; riyaseti Elmütevekkil zamanına kadar devam etti. Halifelerden başka Emirler de terceme ettirirler idi.

Mütercimlerin çoğu Süryanî idi, içlerinde Sabîler, Suriyeliler, İranîler v. s. de var idi Müslümanlar azidi. Süryanîler hıristiyan nasturî mezhebinde idiler, içlerinde Yakubî de var idi. Huneyn ailesi, Bah-tiyeşu' ailesi, Masercuye ailesi hep süryanî idi. Sabiti bini Kurre Sabî, kusta bini İlka Suriyeli hıristiyan, ibni MuKaffa', Nevbaht ailesi İranlı, Elkindî müslüman idi. En hazık ve muktedir mütercim dört zat idi: Yakubi bni İshakil kindî, Huneyni bini İsmak, Sabiti bni karre, Ömeribni Ferrühani Taberî. Elkindî ilk islâm feylesofu idi, şukadar ki mu-

[1] O zamanlar en meşhur tıp medresesi Cendisabur hastahanesi idi.

vazzaf, resmî meterçim değil idi. mütercimler ayda beş yüz altın alırlar idi. Huneyni bni İsmak tabip ve mahir bir kâhhal idi Süryanî Arabî ve Yunanî dilinde fasih idi, Farisiyîde iyi bilir idi, Yunanceyi yunan ulûmunu İskenderyiede öğrenmişti. İki oğlundan biri felsefe, diğeri tıp mütercimi olmuşlar idi. Sabiti bni kurre Herrahlı idi, Arabî, Rumî ve Süryanî dillerini pek iyi bilir iyi. Ömeribni Ferrühanitaberî Farisî mütercimi idi. Bahtiyaşu ailesi ile Masercuye ailesi tabip idiler. Ba'lebekli Kasta bni lûka Süryanî, Yunanî, Arabîde fasih idi, Nevbaht ailesi nücum mütercimi idiler. kıyası o vakit mütemeddin kavımlar arasında maruf olan felsefe, tıp, riyaziyat, nücum ve edebiyat v. s. terceme edildi. Mantık, felsefe hendese de yunanlılara, edebiyat ve tarihte İranlılara; tıbbi hindi, hisap, kıyas, tedavi olunan kökler de hintlilere, felâhat, münccimlik, tıllisim ve sıhir de Geldanîlere kimya ve teşrihte mısırlilere itimat olunmuş; heyet ile musiki de Yunan, İran ve hintlilerden alınmış idi.

Hulâsa Araplar Asurîler, Babilîler, Mısırîler, İranîler, Yunanîler ve Hintlilerin ilimlerine varis oldular. bunların hepsini karıştırıp hamur ettiler, ondan felsefe ve ulûmu müspete çıkardılar. Araplar şarki Roma eyaletlerini feth hususunda ne kadar sür'atlı bir harekette bulunmuşlar ise ulûm ve hikmet afakını istilâ için de o sur'atı göstermişler idi. Aristonon eserden müessire intikal yollarını, teciribe kaidelerini tutarak ulûmda azim muvaffakiyetlere nail oldular. Edebiyat ve tarihte seleflerinin veya komşularını göstermek dilediler de yunan edebiyat ve tarihinden birşey terceme etmediler. İlk zamanlarda Yunan felsefesi tamamiyle kavranamadı, çünkü muhtelif lisanlardan naklolunan felsefe meslekleri henüz ilmi bir lisan olamiyan Arab lisanile felsefeye alışkın olmiyan bir dimağa yerleştirebilmek çok güç idi, Aristonun iyice anlaşılaraq mükemmel tercemeleri için Türk feylesofu Farabîyi beklemek icap ediyordu. Dürdüncü asırda Farabî zamanına kadar tercemeler bir birine uygun değil idi, mülâhhas da değil idi, Âlisaman hükümdarı bu tercemeleri toplayıp mülâhhas ve aslına uygun bir hale getirilmesini Farabîden iltimas etti. Farabî Bağdattan kalkıp Buharaya geldi bütün eserleri cem ve tetebbu ederek bir terceme meydana getirdi, adına „Etta'limüssani” dedi, muallimi sani ünvanı bundan neşet etmiş idi. İbni Sina Etta'limüssani sayesinde tetebbuatını ikmal etti, meşhur Şifası Etta'limüssaninin mülâhhası demek idi. Farabî devrine kadar felsefî eserler ekseriya Süryanî diline, sonra Arabî diline geçer idi. Süryanîler arasında felsefe tedrisatı muntazam surette devam ediyordu, şu kadarki bazı kılâsik eserler ihmal olunuyor idi, Farabî sayesinde Aristo mükemmel anlaşıldı. Çünkü Farabî Yunan feylesoflarını tamamiyle tetkik etmiş, Aristonun bütün kitaklarını elde eylemiş idi, Aristonun müdekkik ve

biriuci şarihi idi . Tilmizi yakubilerden yahya bni Adi (364) terceme de pek mahir, büyük bir feylesof idi . Süryaniden Arabiye naklede idi . Bunun tilmizi gine yakubilerden Ebu Ali Zür'a (398) eyi bir mütercem ve feylesof idi .

Takip olunan felsefi eserlerin başında Aristonun metin ve şerhleri bulunuyor idi . Başlıca şarihler: İskenderilefrudisi, Savmastiyos, Amonyos, Yahyannahvi idi . İskenderilefrudisi Calinos zamanında idi Aristonun pek çok eserlerini şerhetmiş idi , şerhi makbul ve muteber idi , Şarih lekabını almış idi . Savmastiyus daha sonra geldi , bunun şerhi de muteberdir Şehrisitanî Aristo mezhebinde Savmastiyusun serhine itibar ediyor , ibni Sinanında itibar ettiğini nakl eyliyor idi . Amonyos neveflâtunîlerin müessisi sayılabilir , tilmizi Flotın neveflâtunî mezhebini bir sistem haline kuymuş idi . Son meşşailer yavaş yavaş neveflâtunîlere karışmışlar idi , Yahyannahvi [1] şarkta en iyi tanınmış bir feylesof idi . Yahya iskenderiyeli ve Yakubî idi , felsefe kitaplarını mütalaa ettikten sonra Teslis itikadından vaz geçmiş idi , bu ise İskenderiye papaslarının pek gücüne gitti . O da onaltı mekaleda Periklesi [2] , altı mekaleda Aristoyu ret ederek ellerinden kurtulmuş idi . Yahya hem Aristo şarihi , hem Calinos şarihidir , Felsefedeki kudretine binaen feylesoflar zümresindedir , hicretten bir az evvel vefat etmiştir , Yahyanın hemen bütün te'lifatı Arapçaya geçmiştir . Perikles ve Aristo reddiyeleri Gazalinin eline geçmekle Tehafütte bir çok hususlarda Yahyanın sözlerini takrir etmişti .

Aristodan sonra Eflâtun geliyor , Eflâtun felsefesinin zaptı daha güç , maddiliği az idi , medreselerin rivayetleri ile daha az hıfzolunmuş idi . Bundannaşı Aristo felsefesi kadar tânınmamıştı . Zaten Aristonun tecribi tarihi , Eflâtunun Misallerinden ziyade miyli ilmîye uygun geliyordu . Eflâtun mebdei hareketini küllîlerden alıyor , küllîden cüz'îye intikal ediyordu . Aristonun mebdei hareketi ise cüz'î idi , cüzîden küllîye intikal ediyordu . Aristo mesleğinde vakiaları tettebbu için uzun uzadıye çalışmağa , tecribede doğruluğa , kuvvetli istidlâllere ihtiyaç var idi , akli muhakeme esas idi ; tecribe ilmin şartı , lâzımı idi , akıl tecribe-yi takip edecek idi . Eflâtun mesleğinde tahakkuk , küllîye münhasır idi , havas , ümumiyetle tecribe ilme yabancı idi .

Bu iki üstazın altına bir takım nispetisiz cemaat konmuş idiki , burada nev Eflâtunî Fırfiryos , [3] tabip Calinos , İrânî Manî , İrfânî Marsiyon

[1] Yunan lisanının nahiv ve fasahatiyle meşğul olmakla kendisine nahvi denmiştir .

[2] Perikles beşinci milâdi asrında Atine medresesi müessisi idi , ki Eflâtunî ve İskenderiye medresesine mnsup idi .

[3] Fırfiryos Flotinin tilmizi , Aristo şarihi , isagoci sahibidir .

v. s. zikrolunabilirki böyle bir mecmuadan memzuç bir felsefe rivayeti çıkıyor' hulasa itibarile nevlâtonîliğe pek yaklaşıyor idi. Her ne kadar meşhur müverrih Mes'udî (345) kendi zamanında Fisağur felsefesinin şayi olduğunu haber veriyor ise de bundan maksadı Nevlâtonîlik olacak, Çünkü Nevlâtonîlik Nevlâtonîlik ile başlamış, Araçça bazı eski kitaplarda Eflâton ve Fisagur meslekleri nevlâtonîlik ile karışmıştı. Böyle olmakla beraber Şeyhü Yunanî denilen Nevlâtonî reisi Flotin az zikrolunuyor idi. Fılvaki eserleri Yunanîdan Süryaniye terceme olunmuş ise de Arapçaya terceme olunduğu malûm değildir. Flotin ile Eflâton isimleri karışıyor, Eflâton daha meşhur olmakle Flotininin eserleri Eflâtonun eserleri zannolunuyordu, Hatta „Esolociya” kitabı bile Aristoya nisbet olunmuş idi. Şarkta Flotin Aristocu gösterilmiştir.

Felsefeden başka Bukratın ve Calinosun kitapları, Iklidesin' Arşimesin, Batlemyosun kitapları hep terceme olundu. Farsîden naklolunan eserler de az değil idi. Menke, İbni Dehin, Hint dili mütercimleri; İbni Vahşiye Geldanî dili mütercimi, Yahya bni Batrik İtalin dili mütercimi idi. Musevî Saidi Feyyumî tevratı İbranî dilinden Arapçeye nakletmiş idi.

Abbasiler zamanındaki terceme faaliyeti şu neticeyi verdi:

1 — Cendisabur medresesi mevkiini Bağdada bırakarak yavaş yavaş sönüyor idi.

2 — Terceme faaliyeti Yunan eserlerinde kalmadı, muhtelif eserlere teşmil edildi

3 — İslâm gençleri arasında ilim ve felsefede mumtaz simalar belirmeğe başladı.

Felsefe tercemelerinin hangi vasıta ile geldiği hakkında, talim ocaklarının tayin olunması hususunda muhtelif telekkiler vardır. Farabî ve bir çok şark müellimlerinin telakkilerine göre felsefe Atineden İskenderiyeye geçmiş idi. Batlemyoslar hükümeti zamanında felsefe yalnız İskenderiyede talim olunuyor idi. Son hükümdar Kleopatra zamanına kadar böyle devam etti, Batlemyoslar zamanında on iki felsefe muallimi gelmiş idi. Roma imparatoru birinci kayser Oğustos İskenderiyeyi fetetmiş, kütüphanede Aristouun kitaplarına rasgelmiş idi ki bunlar Aristo ve tilmizi ve halefi SavFiristis zamanlarında istinsah edilmiş idi. İşte bu zamanlarda istinsah ve kendilerinden talim olunan eserleri yazdırdı, diğer kitaplardan sarfı nazar etti, o sırada muallim olan Rodoslu Andrinikosa bir takım nushalar yazdırıp Romaya gönderilmesini, bir kısmının da İskenderiyede bırakılmasını, bir de halef göstermesini emr eyledi. İmparatorun emri yerine geldi, Andrikinos kitapları Romaya götürdü, İskenderiyede bir halef bıraktı. Aristonun eserlerinden iş-

tifade olunmak üzere ortaya konanların hepsi Andrinikos tarafından tashih olunan eserler idi, Aristonun bazı eserlerini bulan gine bu idi. O tarihten itibaren talim ocağı ikiye bölündü. Roma ile İskenderiye medrese leri felsefî tedrisatta aynı me'hazları kabul ettiler, hıristiyanlığın zuhuruna kadar böyle devam etti, hıristiyanlığın zuhurunda Rumada felsefe talimi kalmadı , talim ocağı gine İskenderiye olarak kaldı. Sonra hıristiyan reisleri toplanarak yalnız mantığın eşkâli vücudîyesinin nihayetine kadar talimine müsaade ettiler, ötesini hıristiyanlığa muzir gördüler. Putperestlik devrinde tedris olunan felsefe hıristiyanlığa muzir görüldü. Bu hal İslâmın zuhuruna, hicretin ikinci asrına kadar böyle devam etti. Şam emevîlerinden ÖmeribniAbdülâziz hicretin (99) senesinde talim ocağını İskenderiyeden kaldırıp Antakyeye nakletti. Talim hususî memleketlere dağıldı, Antakyede uzun zeman talim olundu, nihayet burada tek bir muallim kaldı bundan iki zat öğrendiler, kitapları yüklendiler, çıkıp gittiler, bunların biri Harranlı, diğeri Mervli(Mervezî)idi. Harranî Herrane, Mervezî merve gitti. Mervezîdende iki zat öğrendi : İbrahimi Mervezî, Yuhanna bini Ceylân. Herranîden papas İsrail ile İbrahimi Kuveyrî öğrendiler. Yuhanna bini ceylân [1] Herranda İbrahimi Mervezî ve Kuveyrî Bağdat ta talime başladılar.

Ebu Süleymani Siczî felsefenin nakli hususunda seyrü seferi daha şumullu olalarak şöyle gösteriyor: Felsefe Yunanî dilinden İbranî diline, İbranî dilinden Süryanî diline , Süryanî dilinden Arabî diline nakl edilmiştir.

Garp telekkiyatına göre İslâm fütuhâtından evvl felsefe ve ulmu evail Asyada samîler ailesinden Aramîler[2]sayesinde intişar etmiş idi. Şarkta fikrî riyaset aramîler de idi. Bunlar Süryanî edebiyatını vaz etmişler idi. Milâdın ikinci asrı ortasından itibaren yunan edebiyat ve ulûmu hıristiyanlık vasıtası ile Süryanîler arasına sokulmağa başladı, bu zamanlar Urfada Marsiyonîler ile Valântinîler [3] in derin alimleri bulunuyorlar idi, pek az sonra Urfada Süryanî edebiyatı teessüs etmiş, İrfanîlik kolundan bir fırka teşkkul eylemişti. Üçüncü asrın başında Edes yani Urfa piskaposu ile Anytakya pëskaposu arasında vucut bulan samimî münasebet süryanî ve yunanî kiliselerini birleştirmiş, Aramîlik ile Yunanîlik arasında resmî bir rabıta teessus eylemişti. Elcezirenin garbında ve Furat nehri kenarında bulunan Urfa oldukça uzun bir müddet aramî harsının merkezi olmuş idi, burada meşhur bir medrese teşekkül etti, Elcezirenin muhtelif noktalarından (Mubetler-Mages) ın tazyiklerine uğriyan İran eyaletlerinden hıristiyan talipleri Urfa medresesinde top-

[1] Yuhannayı Bağdatta gösterenler de vardır.

[2] Aramiler Geldaniler ve Süryaniler dir.

[3] Marsiyoniler Sinoplu Marsiyona, Valântiniler Mısrılı Valântine tabi olan İrfanilerdir .

lanıyorlar idi. Burada İlahiyatın şubesi gibi sayılan Yunan felsefesi tetkik olunur, bu mevzua dair tercemeler yapılır idi. [Sonradan evvelce “farsiler medresesi,, denilen Urfa medresesi Nasturiler tarafından istilâ olundu] Urfa piskaposu İbas medresede tedriste bulunmuş, bu havalide nasturiliği neşre çalışmış idi, İbas ile terceme keyfiyeti canlandı. Bu vesile ile Aristonun muhtelif eserleri terceme edildi, İbas bazılarına şerh yazdı. [Probüs El’ibareyi, ihtimalki organonun diğer kitrplarını terceme ve şerhetmiş idi]. İmprator Zenon (486) senesinde medreseyi kapattı.

Nestariyosa merbut kalan üstazlar ve tilmizler sürüldüler, onlarda başka noktalarda hususa şarkî Romaya rekip olan İran toprağında Nuseybin de toplandılar. [Urfanın Nasturî olan Süryaniler indinde ilim merkezinden çıkmasından sonra gine Yunan eserleri manastırlarda yaşıyor İdi.] İbasta ve tilmizlerinden sonra Re’sülayınlı Sercis bu terceme faaliyetini gine uyandırdı, Sercis edip, tabip, fazıl bir rahip idi. tercemeleri felsefe ve tıbbaya ait idi. Calinosun eserlerinden bir kısmını Aristonun “Mekûlat,,ını, Fifiyosun “İsaguci,,sini, Aristoya isnat olunan “Kiabûlalem,, ile “Kitabünnefs,,i süryaniye tercüme etti,[*] manik mepheşlerine ait eserlerde yazdı, mantık tedrisini tamamladı. milâdî yedinci asrın başında Furat üzerindeki Kinnesrin Urfa yerine geçti. burada yunan eserleri tedris olunmağa başladı. Piskapos Seversebuk burada felsefe, riyaziyat, ilâhiyat tedris etmiş, (640) tarihlerine doğru Aristonun “Analotikal’ula,, sını, El’ibare,, sini terceme etmemiş idi. Şakirtleri üstazlarının izince giderek Urfalı Yakup (708) Süryani ilmi navini vaz etmiş idi, Yakup en büyük Süryanî Ansiklôpebisti idi, bunlardan sonra Uskufularap Corcis Aristonun Organunununu terceme etti. İslâm fütühatile Süryanî edebiyatı söndü, Yerine Arap edebiyatı kaim oldu. Hülâsa Elcezîre havalisinde Nasturilerin elli kadar medreseleri var idi, felsefe ve tıbdan başka riyaziyat, nücüm, kimya ile de meşğul olmuşlar idi. Süryaniler böylece beş asır kadar yunan ulûm ve felsefesile meşğul olarak ilmî ve felsefî bir çok eserleri dillerine terceme eyleyüp şerhetmişler ve felsefeilâhiye hakkında bir çok mühim eserler yazmışlar idi. İskolastik felsefesinin suretleri bunların elleri arasında doğmuş,[1] mantık sanatları Süryaniler medresesinde inkişaf etmişti. İslâmın zuhuru zamanında Yunanlılık zihni, eserleri, tercemeleri Arap alemine mücavir olan bir aleme geçmişti. Araplar ulûm tetkikine başladıkları zaman Yunanlılar ile değil onların ilimlerini, edep ve adetlerini alan Nasturî ve yakubi Süryaniler ile temasa

[*] Yunan dilinden Suryaniye ilk nakledeni Serieis gösterenler vardır.

[1] Hem Feylesof hem İlahiyatçı olan Antalya Patriki Filloksinin yazılarında, iskolâstiğin ilk izlerini aramalıdır diyorlar.

gelmişleridi? Süryanî dili ulum dili idi. bir çok eserler Süryanî dilinden Arabî diline geçiyor idi.

İranîlere gelince Miladî üçüncü asrın ortasında yaşıyan Sasanîlerden Şabur veya Sabur zamanında Ehvazda „Cendisabur-Şabur şehri,“ namında bir şehir yapıldı. Şabur Yunanistana adam göndererek felsefe kitaplarını getirtti, Farisî diline naklini emretti. Artık burada ilim ve felsefe neşrolunmağa başladı. Milâdın altıncı asrında gelin Nuşirevan devrinde Rum kayseri birinci Jüstiye'nin tazyikile İrana iltica eden Nev Eflâtunîler sayesinde burası daha ziyade şenlendi, (530) tarihlerinde Nuşirvan bir felsefe ve tıp akademisi açtı, artık Cendisabur bütün manasiyle İrfan merkezi oldu, bu akademi Abbasîler zamanına kadar kaldı, Nuşirevan zamanında Sanskerit lisanından da Hint ulumu naklolunmuştu.

Müslümanlar Yunan ulumunu tercemeye azmettikleri zaman bu ulum İranîler ile Süryanîler ellerinde idi. Irak'ta feylesoflar, tabipler ve sair alimler, Süryanîler, İranîler, Hintliler, Rumlar var idi. işte bunlar tercemeyi deruhde etmişlerdi.

Farabinin telekkisi ile Garp telekkisi arasında hemen mebaniyet yoktur. İslâmlar her iki taraf ile de temas etmişlerdir. Ebu Süleymani Siczî'nin telekkisi sureten bam başkâr, Felsefe doğrudan doğruya Süreynî ve Arabî diline naklolunmamış oluyor. Halbuki felsefe Yunanî dilinden doğrudan doğruya Arabî ye naklolunduğu gibi Süryanî dilinden de Aarabiye naklolunmuştur. İslâmların Irak Süryanîleriyle temasın- tam evvel İskenderiye mümesillerile temasta bulduklarında hiçbir şüphe yoktur. İskenderiye'nin zaptı sırasında Yahyannahvîn'in tilmizlei arasında İskenderiye medresesinin son mümessili Abdülmelikibini Ebcer idi. İbni Ebcer Vali Ömeribini Abdülâziz önünde müslüman olmuş idi. daha birinci asırda Halidibni Yezidin İskenderiyeden getirttiği Maryanos, İbni Ebcerin şakirdi olmalı.

Süryanîler İslâm arasında Yunan felsefesinin intikaf, Nev Eflâtunî şeklinde intişarına sebep olmuşlar idi. Süryanîler Yunanîlerin son devresini yani Aristunun nev Eflâtunî bir tarzda tefsir olunduğu zamanda, nev Eflâtunî eserleri tettebbu olunduğu bir devirde almışlar idi. Araplar da bunlara tabi oldular. Süryanîler hikemî edebiyata pek ziyade rağbet ederledi. Hikemî edebiyat Nev Eflâtunîlik mesleklerinin te'lifinin intişarına müsait idi. Süryanîler arasında Fişagures, Eflâtun, Menandr, İskendes gibi feylesofları tasvir eden hikemiyat mecmuaları pek makbul idi.

Siczî İskenderiyedeki İbranî medresesini düşünerek evvela İbranî dilini beyan ediyor, ve Süryanî kanalinde geçiriyordu.

c — FELSEFE MEDRESELERİ DEVRESİ — Ulumu evaile ait terceme fealiyeti yeni bir fikrî ceryan uyandırdı. Kelâm medresesi yeni bir ceryan aldığı gibi karşısında ayrıca bir felsefe medresesi açıldı. Bu

vakta kadar nazar ehline mütekellim denir idi, fakat yeni ceryanı temsil edenlere feylesoflar denildi. İslâm felsefesi denilen yeni fikrî ceryan hakikatihâlde İslâmî bir felsefe değildi, belki Uınan felsefesinin İskenderiye kisvesine bürünmüş, Süryanî tesirinde kalmış ve İslâm tabirile ifade olunmuş İlahiyati ile birleştirilmiş bir şekli idi. Eelsefe ayrı bir sistem mecmuası değil idi, belki tek bir ilim idi, fakat bunun bin manzarası var idi. Bu manzaralar en müspet teçribecilikten en coşkun tasavufculuğa kadar uzanıyor idi. Hakikî feylesof muhtelif manzaralar arasındaki ahenki vahdeti kavrayan idi. zat felsefe terceme sayesinde devam ediyor idi, bu ceryan inkişaf ve tekamül devrinde bile geniş bir surette intişar edemedi, kelimcılar karşılırlarına çıkıyorlardı; felsefe tercemeleleri takip eden mümtaz bir sınıfa münhasır oloyordu. İslâm felsefesinde Aristo hâkim idi, hakim dendimi Aristo anlaşılır idi. Çünkü terceme olunan eserler arasında ancak Aaristonun eserleri ansiklopedik mahiyetinde idi; ulûm ve fûnuna müştak olanlar için her meseleye cevap veren bir hakime bağlanmak tabii idi. Terceme olunan eserlerin pek çoğu Aristonun eserleriyle şarihlerin eserleri olmakla Aristo felsefesi diğer felsefelere nispetle daha kolay görünüyor idi, İskenderiye mümessileri, Süryanîler Aristonun kitaplarını kendi anlayışlerine göre uzun uzadıye şerhettiklerinden felsefî tetebbulara başliyan İslâm gençleri için bu meslek daha işlenmiş oluyordu. Aristonun şerhlerinde Aristo mesleği diğer mesleklerle ile mukayese olunarak tercih olunuyor idi. Bundan naşi Aristonun eseri ve şerhleri birinci derecede tutulmuş idi. Şukadar ki kadim Yünan tarihi büyük İskender ile malûm olmakla Aristonun en büyük hakim olmasının medarı olmuştur denebilir. Aristonun İskender ve Batlamiyos arasındaki dostane münasebeti İskenderiye felsefe medresesinin temelini Aristo mesleği yapmış idi.

Asıl İslâmî felsefe muhtelif kelâm medreselerindedir. Yünan felsefesinin intişarından çok evvel daha birinci asrın nihayetlerinden itibaren felsefenin en mühim mevzuları münakaşa olunur idi, fakat bunlara felsefe denmez idi. Felsefe İşrakî ve meşşâî [1] mesleklerine hasredilmişti. Halbu ki meşşâî ve işrakî meslekleri haricindeki meslekleri meydana koyan fikrî hareketin, felsefî zihniyetin mevzuları felsefe mevzularının en mühimlerini teşkil eder. Yünan felsefesi bilinmeden evvel birçok kelâm meslekleri görülmüş, Yünan felsefesi haricinde fikrin fealiyeti için münakaşa sahaları, gürültülü, kavgalı meydanlar açılmış idi, asıl, felsefe fikrî hareketin bir lahikası idi, bütün serbes

[1] Aristo tedris esnasında ayakta gezinmeği adet edinmekle mesleğine "Meşşailik-péripaté-tisme,, denmiştir. "İşrakilik-İlluminisme,, mürakaba ve müşahede ile hekikati bulmak meslekidir. Aristo yolunda nazar ve istidlâl ile hakikati bulmak meşşailiktir.

münakaşalar tevhit etrafında dolaşiyor idi, bu münakaşalar tercemedeni sonra daha ziyadet evessü etmiş, asıl felsefe tetebbuuna çığır açmış idi. Meşşailer kendilerini halis Aristocu bildikleri halde İşrakîler kendilerini Eflâtuncu biliyorlar idi. Elkindî, Farabî, İbni Sina, İbni Rüş Meşşailer mümessili, Şihabuddini Sühreverdî Halebî, İbni Bacce, İbni Tufeyl İşrakîler mümessili idiler. İbni Sina ile Sühreverdîye “Şeyhyen-iki şeyh,, denir idi.

Meşşailik tam manasiyle Aristo mesleği, İşrakîlik de tam manasiyle Eflâtun mesleği değil idi, her ikisi de İskenderiye ve Süryani medreselerinde aldıkları şekle bürünmüşler idi, gaye itibariyle aralarında fark yok idi; hakikat, marifet her iki yol ile de ele geçer idi.

Meşşailer nazar ve istidlâl yolunu, İşrakîler müşahede ve mürakaba yolunu tutmuşlar idi, İşrakîlik nev Eflâtunî bir tasavvuf Mesleği idi, Meşşailer tecribeyi takip eden akla, İşrakîler hadse ve keşfe itimat ederlerdi. Haddi zatında pek farklı olan bu iki meslek arasında İslâm feylesofları büyük bir mübaniyet görmemişler idi. Üçüncü milâdî asırda gelen Nev Eflâtunî veya İşrakî mümessilleri olan İskenderiyeli Amonyos ile şakirdi Flotin, onun şakirdi Firfiryos hep Aristo şarihi idiler. Değil bu iki meslek, beiki felsenin iki büyük hakimi olan Eflâtun ve Aristo arasında bile mebaniyet görülüyordu.

Yunan felsefesi marifet, sanii alemin, tekvini alem, tabiat, ruh, meât meseleleri arasında döner dururdu. İslâm feylesofları vahi ile felsefeyi aynı derecede tutmuşlar, her ikisinin de doğruluğunu kabul etmişler idi. Evvel emirde İslâm akidesi ile Yüyan felsefesi arasında bir uygunluk olduğu ortaya sürülüyor idi. Nass ile felsefe birleşince ya Nass felsefeye bir remiz ve misal olacak, veya nass felsefeye irca olunacak' [1] nass lâfız felsefe onun manası olacak idl, feylesoflar mebdde ve meada ait nassları böylece bir leştirmişler idi, ahkâma ait nass halile kalmış idi. Bu bapta ölçü yalnız Burhani mantıkî idi, felâsifenin iki metodu var idi: Burhani mantıkî İknai felsefi, Mabadettabia sahasında burhani mântıkî, cedeliyat sahasında İknai felsefi, nass ile felsefeyi tevfik hususunda remzi ilâhiyî kabul ediyorlardı. Şukadar ki mabadettabia sahasında evvelce beyan olunduğu vechile zan ve tahminden ileri gide-memişler idi.

Meşşailik mabadettabiada şu üç mühim meselede bütün mütekel-tilimler ve eserlerin karşılarine çıkıyorlar idi :

1 — Madde ezeldir, Allah haliki alem değildir, Halik tabiri mecazî bir tabirdir, alemin “ İleti ulâ ” sı olması alemin kendisinden zarurî olarak sudur etmesi itibarilerdir, madde ile Allah arasındaki nispet

[1] Ya temsil ve tahyile veya tevile gidilecek idi .

illet ile malûl arasındaki nispet gibidir, malûl illetten asla geri kalmaz. Allah ile beraber alem de kadimdir.

2 — Allahın İlim veya İnayeti küllflere yani alemin küllî kanunlarına taallûk eder. yoksa cüs'flere taallûk etmez. İlmibari taakkul tariki ile dir, yoksa ihsas yoluyla değlidir ,

3 — Ruh her nevi kemâlatı kabul edebilir, nazar ve amel kuvvetlerini istikmal edince Bariye benzer, ruh için ancak aklı bir lezet veya elem hasil olur, bundan ötürü haşır ve neşir yoktur .

Meşşailik tabiiyatta atom ve halâ yerine heyulâ ile suret asıllarını kabul etmişler idi. Eb'adi mütenahi bilirler idi.

Şark filsofları :

1 — İlk İslâm felsefe medresesini açan Yakubi bni İshakil kindî idi. Elkindî „Hekimler babası,, Arap feylesofu namını almış, İslâm'da en evvel feylesof namını alan Elkindî idi. Elkindî aslen Süryanî olup Yemende tavattun eden Arabi mütaaribeden idi. Elkindî islâm aleminde Yunan eserlerini mütalaa, tetebbu ve Şerhedenlerin birincisi, uîüm şubalarında vazilerini tenkit edecek, hatasını gösterecek kadar ihata sahibi idi. Hiçbir İslâm feylesofu Elkindî kadar Aristonun izini sıkı sıkıya takip etmemiştir, Elkindî Yunan, İran, Hint ulâmuna muttali idi. Süryanî ve Yunanî lisanlarını bilir idi. Elkindî feylesof olduğu kadar mahir bir mühendis, derin bir tabiiyat alimi, hazık bir tabip idi. O vakitler tıp ile felsefe beraber gider idi, tabip feylesof, feylesof tabip idi, şukadar ki galip olan vasfi ile tavsif olunur idi. Elkindîde galip olan vasif feylesoluk idi, nitekim Ebu Bekiri razîde tabiplik vasfı galip idi.

O sırada Felsefe ile beraber diğer taraftan müsbet ilimlerin de temelleri kuruluyor idi.

Elkindî hakikaten camii ulûm idi, terceme ve te'lif ettiği eserleri ikiyüz yetmiş dadar idi. İslâm alemine Aristonun mühim eserlerini tanıdan, Meşşailiği bildiren Elkindî idi Elkindî mütercim olmadan ziyade Şarih idi. Elkindî Bağdat medresesinde yetişen ilk İslâm feylesofudur, üstazları malûm değil ise de her halde ya Süryanîler veya Antakya medresesinden gelen mualliler olacak. Elkindî Riyaziyat bilmeksizin felsefenin anlaşılmiyacağını Eflâtuna muvafakatla ispat ediyor idi. Aristonun Mabadettabiasını terceme etmiş, (Organon)ın muhterif kısımlarını, şiir kitabını; Firfiryosun İsagucisini şerh ve ihtisar ederek Irakta mantığı neşir ve Aristonun tasnifi ulumunu İslâm irfan alemine ithal etmişti. Elkindînin Din felsefesine ait eserleri de vardır, Mantıkçılar mesleği üzerine en evvel tevhide, nübüvvele ait eser yazan Elkindî dir. Elkindî Manevîleri Deysanîleri, Merkunîleri vesair Mecusîleri red hakkındada eserler yazmıştır. Elkindînin atomu red hakkında da eseri vardır. Elkindî

zamanına yetiştığı kelamcı feylesof Ebülhuzeyli red etmiş idi. Elkindî'nin tecribî ve aklı ruhiyata ait eserleri kıymetlidir; elkindi Ruhu manevi-yetciler gibi kabul ediyordu. Akıl hakkındaki nazariyeler ukulû mücerrede nazariyeei Elkindîde tamamiyle inkişaf etmemiştir. Gerek mantığın, gerek ukulû mücerrede ve akıl nazariyelerinin inkişafı Farabiye kalmıştır. Elkindî ahlâkta Sokrati umde edemiyor idi. Elkindînin hey'et, ahkâmınücum da dahil olduğn halde riyaziyata ait eserleri yüze balığ olur. Elkindî Batlemyosun coğrafyasını de terceme etmekle Sokrat, Bukrat, İklides, Batlamyos gibi hakimlerin eserleriyle müspet ilimlerin temellerini kurmuş oluyordu. Elkindî bütün ecsamda beş eseri kabul ediyor: heyulâ, suret, hareket, zaman, mekân. Elkindî Aristoya isnat olunan Esoloçyayı tefsir etmiş, meşşai felsefesini tesis etmiş ise de felsefi eserleri ziyaa uğramıştı. Farabînin mühim mesaisi onu unutturmuş olmakla meşşailer reisi Farabî tanınmıştır. Arap feylesofu Elkindî ile Türk feylesofu Farabî İbni Sinandan evvel felsef etarihinde hakim olan iki büyük simadır, aralarında geçenler var ise de onlar kadar yüksek görülmemiştir.

Elkindî tabiat ilimlerle nazari ilimlere aynı derecede ehemmiyet vermiş, bunları felsefenin temel taşı veya mütemmimi addetmiştir. eserleri buna delâlet eder. Elkindîde diğer büyük ansiklopedistlerin tasavvufa verdikleri gaymet, ettikleri rağbet görülüyor. Elkindî musikide de üstaz idi, ut çalmada tek idi, kendisinden meşkededen bir çok çırakları varidi. Elkindî kiyayı batılı inkâr [1], ahkâmı nücuma itikat eder iei. (260) sıralarında vefat etmiştir.

Elkindî zamanında İslâm felsefesi İraka mühasır idi. Şarkta İslâm feylesofları içinde Elkindi ile Yemenli Hasanı bini Ahmedilhemdanî (334) den başka arap feylesofu yoktur. Elhemdanînin felsefeye dair eserleri malûm değildir, "Serairülhikme", si hey'et hakkındadır.

Elkindiden başka o asırda iki meşhur feylesof daha var idi, biri sabî, diğeri nasranî idi. Sabit ibni Kurre sabî, Kustabni lûka nasranî idi, bu üç feylesof Arap felsefesini temsil ediyorlar idi, Sabiti bni Kurre (288) mantık, riyaziyat hakkında bir çok eserler yazmış idi, fakat hiç bir felsefe eseri ele geçmemiştir, Sabit felsefede, tıpta riyaziyatta pek mahir idi. Kusta bni Lûka felsefe, ve riyaziyatta yüksek, derin bir mütetebbi idi, yüzden ziyade eseri var idi.

11 — Elkindînin tilmizleri — Elkindînin En meşhur tilmizleri iki zattir: Serehsî Belhî.

a — Ahmedî bini Tayyibisserehsî (286) hazık bir tabip, münekkit

[1] منسوخ شد مروت ومعدوم شد وفا ۛ وزهر دو نام ماند چوعنقا وکیمیا - Müruvvet kaldırıldı, vefa yok oldu, artık her ikisinin Anka ve kimya gibi birer adı kaldı.

bir feylesof, müdekkik bir riyazî, mahir bir felekî idi, Serehsnin hadise de intisabı var idi. Serehsî nahiv ve şiirde tek idi, nezih bir kalem sahibi idi, üstazının şühretine rekabet edecek kadar ihatalı idi, ilmi aklinden daha ziyade idi, Serehsinin felsefe, riyaziyat, tıp, tabiiyat coğrafyaya dair bir çok eserleri [*]; nahvi Arabî ile mantık arasındaki farkı gösterir mühim bir kitabı var idi. Serehsî Fisagorese isnat olunan Vasiyyeti zehebiyeyi şerhetmiş, edyan hakkında da tetkikatta bulunmuş idi, eserleri zayı olmakla mesleği hakkında tam bir fikir yürütmek mümkün olamıyor. Musikii kebirî gibi bir eser yazılmamıştı.

b — Ebu zeydinilbelhî (322) felsefe ve coğrafyaya ait mühim eserler yazmıştır, feylesoftan ziyade açık fikirli, ilim ve felsefe düşkünü, pek vârişli bir zat idi. Makdisînin, siyasî tarih kadar edyan ve medeniyet tarihi olan "Elbed'üvettarih,, i ebu zeydi Belhiye isnat olunmuştur [1].

(daha var)

Izmirli

İsmail Hakkı

[*] Atomu ret, akıl, ışık uyku, erkânifelsefe, cedel, safsata hakkındaki eserleri pek kıymetlidir Serehsî Sabitibni kurrenin bir sūaline cevap vermiş, bir mes'ele hakkında Calinusu retetmişti. Huneynede rēttiyesi vardır .

[1] Naftaveye gibi bazı telmizleri bunlar derecesinde değildir. meşhur müneccım Ebu Maşer Caferibni Mehemedibelhîde Elkindiden abzetmişti .